

Dr hab. Wiesław Lizak

Warszawa, 18.04.2017.

Instytut Stosunków Międzynarodowych

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Natalii Bahlawan pod tytułem

Nowe ruchy społeczne wobec systemu politycznego w Libanie po 1990 roku

Promotor: prof. dr hab. Jerzy Zdanowski

Kraków 2017

Rozprawa doktorska Pani magister Natalii Bahlawan liczy 303 strony tekstu, z czego 267 stron stanowi zasadniczą część pracy, a 36 stron zajmuje wyjątkowo obszerny wykaz pozycji bibliograficznych. Na treść pracy składa się spis treści, wstęp, trzy merytoryczne rozdziały oraz zakończenie stanowiące podsumowanie całości rozważań. Przedstawiona dysertacja dowodzi, iż jej autorka wykazała się dużą wiedzą merytoryczną w zakresie podjętego tematu, jak i wiedzą teoretyczną z zakresu dyscypliny naukowej, w ramach której podjęła swoje badania. Temat jest nowatorski, a przedstawione opracowanie zawiera treści poszerzające wiedzę politologiczną. Zastosowane metody badawcze, struktura pracy i układ treści oraz wykorzystana baza źródłowa pozwalają stwierdzić, że przedstawiona praca jest oryginalnym opracowaniem naukowym spełniającym w pełni kryteria stawiane rozprawom doktorskim.

1. Wybór tematu

W ramach pozimnowojennego porządku międzynarodowego region Bliskiego Wschodu wydaje się mieć miejsce szczególne. Zachodzące tam procesy i zjawiska prowadzą do rekonfiguracji lokalnego układu sił międzynarodowych, zmiany roli i pozycji poszczególnych państw regionu, ewolucji polityki zewnętrznych mocarstw realizujących

swoje potrzeby i interesy w tej części świata, a – co wydaje się nie mniej istotne – zmianie ulegają także struktury społeczne, gospodarcze i polityczne wewnątrz niektórych państw regionu, i to w skali zagrażającej destabilizacją poszczególnych państw i ich systemów politycznych. Nakładanie się skutków niedokończonych procesów modernizacyjnych i globalizacji, ścieranie się nowoczesnych wizji i strategii rozwojowych z ideami powrotu do klasycznych form organizacji społeczeństw muzułmańskich, rywalizacja różnorodnych elit odwołujących się do odmiennie interpretowanych wartości społeczno-religijnych o prymat w konstruowaniu społecznie akceptowanego modelu przyszłej ewolucji państwa i społeczeństwa – to wszystko sprawia, że Bliski Wschód stał się miejscem ostrej rywalizacji i walki różnorodnych sił politycznych, której celem jest zachowanie *status quo* bądź radykalna zmiana społeczna. Dążenie do zrozumienia zjawisk i procesów tam zachodzących staje się więc ważnym zadaniem dla nauk społecznych, tym bardziej uzasadnionym, że ich skutki są odczuwane daleko poza regionem, a bliskość geograficzna Bliskiego Wschodu i Europy determinuje także konieczność spojrzenia na te zjawiska z polskiej perspektywy.

Pani mgr Natalia Bahlwan podjęła w swojej pracy tematykę libańską, zajęła się więc krajem, który odgrywał w przeszłości i odgrywa obecnie raczej ograniczoną rolę w kształtowaniu procesów społeczno-politycznych w regionie. Uwagę analityków i obserwatorów międzynarodowych przykuwają obecnie raczej Syria, Irak, Jemen czy Egipt, a więc państwa, które pogrążone w konfliktach wewnętrznych generują procesy destabilizujące region i angażują zainteresowanie głównych mocarstw współczesnego świata. Niemniej Liban ze swoją historią wielokulturowości, skomplikowaną strukturą religijno-wyznaniową, specyficznym systemem politycznym i wynikającą z tych czynników odmiennością wobec innych arabskich państw regionu jawi się jako bardzo ciekawy przedmiot analiz politologicznych. Specyfikę państwa podkreśla także fakt, iż przeszło ono w niedawnej historii okres krwawej wojny domowej, której rezultaty utrwaliły konfesyjny charakter systemu politycznego kraju. Konflikt wewnętrzny ułatwił także przekształcenie Libanu w przedmiot oddziaływań zewnętrznych mocarstw regionalnych o większym potencjale (Syria, Iran, Izrael), prowadząc do przekształcenia reżimu politycznego tego państwa – używając formuły zaproponowanej przez prof. Ziemowita J. Pietrasia – w „spenetrowany system polityczny”. Historia współczesnego Libanu dostarcza więc wielu ciekawych wątków dla ambitnych badaczy, chcących zająć się zrozumieniem procesów zachodzących w regionie bliskowschodnim. Pani Natalia Bahlwan podjęła wysiłek aby zbadać uwarunkowania procesu narodzin i przemian tzw. nowych ruchów społecznych w powojennym Libanie oraz

wpływ tego procesu na system polityczny analizowanego państwa. Przyjęła jednocześnie jako punkt wyjścia swoich rozważań rok 1990 – takie ograniczenie czasowe jest w pełni uzasadnione biorąc pod uwagę fakt, iż rok wcześniej zawarte zostało porozumienie z At-Ta'if kończące kilkunastoletnią wojnę domową i wprowadzające pewne modyfikacje do istniejącego systemu politycznego.

Warto podkreślić także innowacyjność podejścia autorki w jej badaniach ruchów społecznych w Libanie. Tematyka ta oczywiście nie jest obca polskim autorom, ale rozważania w większości koncentrują się bądź na ogólnych próbach wyjaśnienia tego fenomenu w perspektywie globalnych przemian społeczno-politycznych, bądź też na państwach rozwiniętych, gdzie zjawisko to dało znać o sobie w zauważalny sposób już w latach siedemdziesiątych XX wieku. Rzadziej podobne analizy dotyczyły państw tzw. globalnego Południa. Autorka recenzowanej dysertacji zajęła się więc tematem mało znanym na polskim gruncie, a przez to bardzo ciekawym dla wszystkich interesujących się problemami państw Bliskiego Wschodu. Zwłaszcza w kontekście wydarzeń tzw. arabskiej wiosny oraz jej społecznych i politycznych konsekwencji znajomość przemian społecznych, ideowych, świadomościowych wśród mieszkańców państw regionu pozwala na lepsze zrozumienie przemian tam zachodzących. W tym kontekście wybór przez panią Natalię Bahlawan tematu pracy doktorskiej należy ocenić bardzo pozytywnie.

2. Poprawność metodologiczna

Pod względem zastosowanej metodologii praca została przygotowana poprawnie. Autorka w sposób właściwy postawiła hipotezy, pytania i cele badawcze. Analiza została przeprowadzona na gruncie metod i technik badawczych właściwym naukom o polityce. Autorka posiłkowała się także metodami właściwymi naukom pokrewnym, np. analizując charakter zachodzących w Libanie przemian społecznych, czy też wskazując na ekonomiczne aspekty przeprowadzanych w omawianym okresie reform gospodarczych. W pracy znalazła swoje miejsce część teoretyczna, w której autorka posiłkując się literaturą dokonała analizy dyskursu naukowego poddając analizie takie kategorie pojęciowe, jak autorytaryzm, hybrydalne reżimy polityczne czy też semidemokratyczny system polityczny (rozdział I). W trzecim rozdziale z kolei znalazło się teoretyczne wprowadzenie w zagadnienie nowych ruchów społecznych jako przedmiotu badań naukowych (zwraca uwagę zwłaszcza syntetyczne i merytorycznie bardzo dobre ujęcie tej problematyki). W tych fragmentach

autorka wprowadziła właściwe kategorie pojęciowe istotne z punktu widzenia osiągnięcia głównego celu badań. Wątpliwości może budzić rozczłonkowanie części teoretycznej rozprawy i umieszczenie tych treści w różnych jej fragmentach, jednak po głębszej analizie wydaje się, że takie rozwiązanie sprzyja przejrzystości naukowej narracji zaproponowanej przez doktorantkę i ułatwia czytelnikowi odbiór prezentowanych treści. Tak więc z punktu widzenia metodologicznego przedstawiona dysertacja winna być również oceniona pozytywnie.

3. Treść pracy i realizacja celu badań

Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów merytorycznych, podsumowującego rozważania zakończenia oraz wykazu źródeł bibliograficznych. Wstęp zawiera główne założenia rozprawy, uzasadnienie wyboru tematu, prezentuje hipotezę i pytania badawcze. Autorka deklaruje, iż „w rozprawie badana jest zależność między reformami neoliberalnymi i reżimem autorytarnym”, a na tym tle analiza wydarzeń politycznych, związanych z powstaniem i ewolucją tzw. nowych ruchów społecznych zmierzających do kontestacji istniejącego porządku społeczno-politycznego opartego na podziałach konfesyjnych. By osiągnąć ten cel konieczne było wprowadzenie podstawowych informacji na temat systemu politycznego Libanu, jego genezy, ewolucji i społecznych uwarunkowań decydujących o jego funkcjonalności. Autorka podjęła także próbę określenia charakteru libańskiego reżimu politycznego w ramach typologii operującej podziałem na reżimy demokratyczne i autorytarne, wskazując na jego specyfikę i wyjątkowość (reżim semidemokratyczny – podrozdział 1.4) – rozważania te zostały przeprowadzone na tle przemian charakteryzujących zmienność reżimów politycznych występujących w świecie arabskim.

Rozdział II został poświęcony omówieniu neoliberalnych reform gospodarczych i ich konsekwencji dla systemu politycznego oraz dla społeczeństwa Libanu. Symbolem tego okresu jest Rafik al-Hariri, polityk, który pełnił funkcję premiera w latach 1992-1998 i 2000-2004 i wywarł istotny wpływ na kształt polityki gospodarczej i społecznej powojennego Libanu. Autorka w kolejnych podrozdziałach omawia charakter przeprowadzonych reform i towarzyszące temu perturbacje na libańskiej scenie politycznej, następnie koncentruje uwagę na politycznych aspektach prowadzonej polityki ze szczególnym wskazaniem na utrzymywanie się podziałów konfesyjnych jako głównej linii różnicowania sił politycznych w państwie oraz ujawnienie się tendencji autorytarnych w ramach realizowanego modelu

zarządzania sprawami państwowymi (m.in. ograniczenia wolności prasy i demontaż roli i znaczenia związków zawodowych jako siły politycznej), w kolejnym fragmencie przedstawiono koszty społeczne polityki al-Haririego (pauperyzacja dużych grup społecznych, pogłębienie nierówności majątkowych, „wyspowa” odbudowa kraju po wojnie domowej, co skutkowało pogłębieniem nierówności społecznych w wymiarze regionalnym).

Doceniając ogromny wysiłek włożony przez autorkę w zebranie i uporządkowanie materiałów do prezentacji tych zagadnień (szereg danych statystycznych pozwalających na wyrobienie sobie opinii u czytelnika na temat sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju), można jednak zwrócić w tym miejscu uwagę na dwie kwestie. Obszerny materiał statystyczny (uznanie dla autorki za wykonana kwerendę w materiałach źródłowych) w zdecydowanej większości dotyczy okresu po 1990 roku. Rzetelna ocena skutków reform wymagałaby jednak porównania z danymi statystycznymi pochodzącymi z okresu poprzedzającego okres, w którym reformy neoliberalne były prowadzone. Dopiero porównanie tych danych pozwoliłoby na wyciągnięcie odpowiednich wniosków obrazujących jednoznacznie skalę zmian jakie wówczas w Libanie nastąpiły. Oczywiście wspominając o tym zdaję sobie w pełni sprawę z trudności w realizacji takiego zadania w sytuacji, kiedy dane statystyczne obrazujące sytuację w kraju wychodzącym z wojny domowej są bardzo trudne do uzyskania (o ile w ogóle istnieją – w warunkach wojny trudno bowiem oczekiwać efektywnych działań instytucji statystycznych). Niemniej – wydaje się – jest to pewne ograniczenie, z którym autorka się spotkała. I drugie pytanie nasuwające się w tym kontekście, i poniekąd wynikające z powyższej uwagi, odnosi się do możliwości rozdzielenia w ramach badań sytuacji społeczno-ekonomicznej Libanu skutków długotrwałego konfliktu wewnętrznego od skutków reform neoliberalnych. Duża skala pauperyzacji populacji Libanu zapewne wynikała nie tylko z polityki rządów sprawujących władzę w latach 1992-1998 i 2000-2004, ale także była konsekwencją wojny domowej i jej długofalowych skutków dla ludności cywilnej.

I jeszcze jedna uwaga do tej części pracy: opis reform neoliberalnych został skoncentrowany na przedstawieniu wielu nieprawidłowości (korupcja, nepotyzm itp.), które wydają się dominować w opisie w tym fragmencie rozprawy. Obraz ten trochę kłóci się z pojęciem reform zawartym w tytule drugiego rozdziału. Trochę przesadzam, ale można odnieść wrażenie, że neoliberalne reformy w Libanie polegały przede wszystkim na dojściu do władzy skorumpowanych elit nastawionych na eksploatację gospodarki kraju (a jeśli tak rzeczywiście było, to czy można te działania nazwać neoliberalnymi reformami).

Ostatnia, najbardziej obszerna część pracy, jest kluczowa z punktu widzenia celu badań, zawarto w niej bowiem rozważania na temat genezy, powstania i ewolucji nowych ruchów społecznych w Libanie i wpływu tego zjawiska na libański reżim polityczny. Po teoretycznym wprowadzeniu w problematykę nowych ruchów społecznych, autorka wskazała na główne obszary społecznej aktywności, wskazując przede wszystkim na takie płaszczyzny działań, jak ruch feministyczny, ruch ekologiczny, ruch na rzecz praw mniejszości seksualnych, a przede wszystkim ruch na rzecz kontestacji istniejących uregulowań prawno-politycznych utrwalających konfesyjny charakter systemu politycznego tego państwa. Autorka umiejętnie dokonuje analizy tego zjawiska starając się uwypuklić proces narastającej kontestacji porządku politycznego, który – choć utrwalony kilkudziesięcioletnią praktyką polityczną – coraz częściej budzi społeczny opór i jest postrzegany jako bariera dla modernizacji państwa i społeczeństwa Libanu.

W zakończeniu pracy autorka podsumowuje swoje badania i analizy, będące potwierdzeniem hipotez i pytań badawczych oraz przedstawia końcowe wnioski. Treść zawartych tam rozważań jest dowodem ogromnej wiedzy autorki, jej dojrzałości metodologicznej i umiejętności w formułowaniu naukowych opinii. Z dużą swobodą porusza się ona w sferze analizowanych zjawisk i procesów, wykazuje doskonałą znajomość współczesnej historii Libanu. Praca stanowi opracowanie o dużych walorach poznawczych, a autorka charakteryzuje się dużą kulturą metodologiczną.

4. Bibliografia i wykorzystanie źródeł

Prezentacja źródeł bibliograficznych w recenzowanej rozprawie spełnia w pełni wymogi stawiane pracom doktorskim. Wykaz wykorzystanych źródeł jest bardzo obszerny (s. 268-303), zostały one w odpowiedni sposób uporządkowane i zaprezentowane w tekście. Oczywiście nie tylko ilość, ale i jakość zgromadzonego i wykorzystanego materiału zasługuje na uznanie. Świadczy to o dobrym rozeznaniu autorki w literaturze z zakresu podjętego tematu, a także umiejętności właściwej i krytycznej selekcji zebranego materiału. Wykaz źródeł zawiera publikacje polsko-, anglo- i francuskojęzyczne. Ponadto autorka powołuje się w tekście na własne materiały źródłowe zebrane podczas pobytów w Libanie (rozmowy i wywiady).

5. Ocena formalnej strony rozprawy

Pod względem formalnym, językowym i technicznym praca została przygotowana bardzo rzetelnie. Język pracy jest przejrzysty, zrozumiały i w pełni zgodny ze standardami naukowymi. Błędy językowe czy literówki pojawiają się sporadycznie (choć autorka całkowicie się ich nie ustrzegła, np. Samuel Huntington zyskał nowe imię na str. 12 rozprawy, a zdanie ze str. 43: „PKB wzrosło dwukrotnie, do 6,3% w 2006 roku”, jest nie do końca zrozumiałe z punktu widzenia logiki językowej). Istotnym walorem przedstawionej dysertacji jest także precyzja w opisie analizowanych zjawisk i procesów. Standardy naukowe zostały także dotrzymane jeśli chodzi o redakcyjne opracowanie tekstu. Obszerne przypisy spełniają w pełni swoją rolę, zarówno jako odsyłacze, jak i źródło rozszerzające i uzupełniające główny tok narracji. Pewne moje wątpliwości budzi kilkakrotne użycie przez autorkę przymiotnika „konfesjonalny” na określenie systemu politycznego Libanu. Według *Uniwersalnego Słownika Języka Polskiego PWN* (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 2, s. 405) poprawnie termin powinien raczej brzmieć „konfesyjny” („dotyczący wiary, religii, wyznaniowy”).

6. Konkluzja

Moja ocena rozprawy doktorskiej Pani mgr Natalii Bahlawan jest bardzo pozytywna. Doskonale udokumentowana w literaturze źródłowej, poprawna metodologicznie, świadcząca o ogromnej wiedzy autorki na temat współczesnego (i nie tylko) Libanu, przygotowana bardzo dobrze pod względem językowym, odwołująca się do właściwej terminologii politologicznej, a jednocześnie zrozumiała i przejrzysta pod względem narracji naukowej, praca ta zasługuje na wysoką ocenę. Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że rozprawa przedstawiona przez Panią mgr Natalię Bahlawan pt. *Nowe ruchy społeczne wobec systemu politycznego w Libanie po 1990 roku* spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. (z późniejszymi zmianami) o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnioskuję o dopuszczenie jej do kolejnego etapu procedury i publicznej obrony.

Wiesław Lizak